

ВОЈНА ГРАНИЦА (КРАЈИНА) У ХРВАТСКОЈ

Војна граница (Крајина) у Хрватској била је највећи и најјевтинији војнички логор Европе у времену од 16 до краја 19 века. Нешто слично било је својевремено организовано са истим циљем и у царској Русији у козачким граничним насеобинама.

Основни задатак Војне границе био је непосредна заштита хрватског државног подручја од турских напада на правцима између реке Драве и Јадранског Мора, а тиме једновремено и посредна одбрана осталих аустријских покрајина и Западне Европе. Из овог последњег произлазила је готовост аустријских покрајина, немачког царства и папе, да помажу новчаним, животним и борбеним средствима Војну границу. Величина те помоћи одређивана је према степену претеће турске опасности. Поред испуњења основног циља, Војна граница је послужила Хабзбурзима и у борби за превласт у Европи¹⁾, у Наполеоновим ратовима и, најзад, за угушивање слободарских тежњи и борби појединих народа у захвату, аустријске царевине.²⁾

Први почеци³⁾ Војне границе били су за владавине краља Сигисмунда, када су за одбрану од Турака, 1435 године, образована дуж хрватских граница према Венецији⁴⁾ и Босни три т.зв. табора, и то: Хрватски — од Јадранског Мора до реке Уне, Славонски и Усорски (у захвату истоимене реке). По избијању Турака у висину реке Сане, а у циљу спречавања даљег њиховог продора на запад, основана је 1469 године Сењска капетанија, која је у Лици обухватала утврђени Оточац и Бриње, а у Приморју Стариград и Новиград. По паду Лике и Крбаве (1527—28 год.) образована је и Бихаћка капетанија. Непосредну одбрану границе вршиле су краљевске посаде размештене у граничним утврђеним градовима — тврђавама. Овим посадама били су дужни да дају помоћ околним племићима, а у крајњој опасности прибегавало се и т.зв. „општем устанку“ дотичног табора. Међутим, помоћ племића била је редовно недовољна и касна, пошто су феудалци Хр-

¹⁾ У 30-годишњем рату 1618—48 година.

²⁾ 1848 године против Италијана у Ломбардији, Бечке револуције и Мађара.

³⁾ Историја народа ФНРЈ, стр. 692.

⁴⁾ Република Венеција је под својом влашћу држала део Далмације.

ватске све до краја 16 века стално водили међусобну борбу отимајући и пљачкајући једни другим имања.⁵⁾

Такво унутрашње стање и немоћ краљева имали су за последицу да су по паду Босне (1463 год.) брзо падале и одбране на рекама Врбасу и Уни, а Турци продирали све даље према северу и западу кроз Славонију и Лику. Хрватска држава је за владавине краља Фердинанда (1527—64 год.) сведена на остатке остатака („reliquiae reliquiarum“) некад моћног хрватског краљевства⁶⁾, чија се граница тада према Турцима протезала преко земљишта у захвату реке Купе.

Главна одбранбена линија тадашње јужне хрватске границе ишла је средином 16 века правцем: Ријека — Сењ — Оточац — Слуњ — Глина — Храстовица — Сисак — Иванићград — Крижевци — Ђурђевац. Сва су наведена места била утврђена и имала сталне посаде.

Почетком 16 века, услед све дубљег продора Турака према северу, јужна граница Хрватске била је, у циљу што успешније одбране, подељена на: Хрватску (од Јадранског Мора до реке Саве) и Славонску (од реке Саве до реке Драве и Дунава).

Нарочити услови одбране, који су произлазили из ситуације на земљишту испред границе и на њој самој, створили су и нарочиту територијалну и сталну војну организацију, која је добила име Војна граница (Крајина). Пре свега, требало је решити ко ће дати људство и материјална средства за борбу против нападача. Према ондашњим државно-правним законима та су средства давали: краљ, племство и пучки (народни) устанак. Краљ се углавном непосредно бринуо за одбрану граничних тврђава и давао је бану годишње 10.000 форинти у злату и 1.000 форинти у соли за издржавање сталних краљевских чета (бандерија⁷⁾), око којих су се у случају рата или друге потребе скупљале и бандерије хрватских великаша. Поред њих постојале су као стална оружана снага и чете харамија⁸⁾), које су се састојале од лако наоружаних пешака. И, најзад, за одбрану од Турака (према одредбама Сабора од 1528 године) дизајн је и „пучки устанак“. Сваки за оружје способан грађанин Хрватске, без обзира на друштвени положај (племић, свештеник, слободњак и кмет), морао је по огласу пучког устанка да одговори војничкој дужности. За неодазивање позиву била је предвиђена смртна казна, а и губитак имања. Врховни командант ових оружаних снага био је хрватски бан. Његов помоћник (капетан краљевства), кога је одређивао Сабор, бринуо се за одбрану граничних тврђава и, до половине 16 века, непосредно командовао оружаним снагама на Војној граници.

⁵⁾ Уршула Хениг са својим зетовима Грегоријанцем и Коњским продрла је 1565 године са 800 кметова у Суседград и опљачкала читаво Тахијево имање. Сељачка буна у Хрватској, стр. 166, тач. 18.

⁶⁾ Ти су остаци обухватили само три следеће жупаније: Загребачку, Вараждинску и Крижевачку.

⁷⁾ У Хрватској су краљевске чете називане бандерије (по немачком изразу *Banderolle* — заставица, барјачић који су те јединице имале.

⁸⁾ Турска реч и значи хајдук. Они су чували границу од турских мартолога (нередовних чета) који су пљачкали хрватске крајеве.

Услед турских напада у 15 веку, а нарочито после пораза код Удбине на Крбавском Пољу⁹⁾, становништво угрожених крајева почело је напуштати своје домове и селити се у Западну Мађарску, Аустрију (данашњи бургенландски Хрвати) и млетачку Фурланију. Осим тога, Турци су за време пустошења по Хрватској одводили и велики део становништва у ропство¹⁰⁾, и зато је пригранична просторија остала пуста и без довољног броја домородаца, а тиме и брањитеља.

Ондашња Хрватска, услед малог земљишног простора и проређеног становништва, није била у стању да сама успешно брани око 230 км (у ваздушној линији) дугу границу. Помоћ су јој могли у првом реду пружити суседи, чији је интерес био да се Турци задрже на хрватској граници и тиме заштите њихове покрајине од непријатељског пустошења. У Словенију су Турци упали први пут 1408 године, док су од 1469 до 1483 сваке године упадали у циљу плјачке и одвођења робља. При томе су неколико пута напали и млетачку Фурланију. Услед те опасности помоћ су давали Аустрија¹¹⁾, немачко царство и папа. Интересовање аустријских Хабзбурговаца за одбрану Војне границе испољило се нарочито почетком 16 века, када је надвојвода Фердинанд, шурак мађарско-хрватског краља Људевита¹²⁾, слао аустријске јединице у Хрватску ради заједничке борбе против Турака. Тим јединицама је командовао Хрват Никола Јуришић¹³⁾. После погибије Људевита, то је, поред осталог, утицало да 1 јануара 1527 године Фердинанд буде изабран и за хрватског краља.

У другој половини 15 века са територија под турском влашћу почели су, поред Хрвата, бежати у Хрватску и Срби. Они су у 16 веку названи „Ускоцима“¹⁴⁾. Ови су бегунци 1534 године¹⁵⁾ населили празне хрватске пограничне крајеве (Жумберак) и у Словенији земљиште око Черномелја. Даља насељавања вршена су: 1538 године око Огулина, 1561 године око Книна, 1595 године у Славонији и 1600—11 године око Језерана, Брлога и Моравице. Команданти Војне границе настојали су да се „пребјези“ населе на пустом земљишту границе, како би дошли до потребног људства за попуну својих јединица. Тако су пребеглице постајале царски најамни војници¹⁶⁾ и као такви били слободни за разлику од суседних кметова хрватских феудалаца. Зато су досељеници дошли у сукоб са хрватским феудалцима и Сабором, пошто

⁹⁾ Код Удбине, на Крбавском Пољу, 9 септембра 1493 године босански Јакуб паша поразио је хрватску војску и заробио бана Емерика Деренчина.

¹⁰⁾ Са подручја Бихаћ, Сењ и Винодол одведено је 1520 године у ропство 60.000 људи. *Историја народа ФНРЈ*, стр. 700.

¹¹⁾ У њеном су саставу биле словеначке покрајине: Крањска, Штајерска, Корушка, Горица, Истра и Трст. 1575 године помоћ су дале Аустрија — 750.000, Немачка — 150.000 и папа — 60.000 форинти.

¹²⁾ Погинуо у Мохачкој бици 29 августа 1526 године.

¹³⁾ Одбранио Кисег од напада Сулејмана Величанственог 1532 године.

¹⁴⁾ *Историја народа ФНРЈ*, стр. 700.

¹⁵⁾ *Историја Југославије*, 1933 године, стр. 305 од Др Владимира Ђоровића.

¹⁶⁾ У то је време немачки цар био и хрватски краљ.

су ови настојали да их потчине својој власти, да их учине кметовима и поново лише личне слободе. То је доводило до правних сукоба између граничарских генерала и племства, и на крају је царским решењем било решено у корист граничара. Док се водила ова правна борба, кметови Хрвати и досељеници (Срби и Хрвати) заједнички су бранили границу.

Фердинанд I, као хрватски краљ, одредио је 1529 године Ивана Каџијанера¹⁷⁾ за команданта граничарских чета са седиштем у Јубљани. Ово је био први покушај да се граничарске јединице извуку испод, макар и делимичне, банове војне власти и управа пренесе у аустријске земље. Исто је тако, 1553 године, наводно са пристанком бана Николе Зрињског, од стране Фердинанда одређен за капетана краљевства Иван Ленковић.

У другој половини 16 века Војна граница је добила називе по седиштима својих команданата, и то: Карловачки (од Јадранског Мора до ушћа реке Купе у Саву) и Вараждински генералат (између река Саве и Драве).

На челу сваког генералата од 1578 године био је генерал, који је још увек, макар и привидно био под влашћу хрватског бана. За владавине краља Рудолфа (1576—1608 год.) донет је 1 марта 1578 године т.зв. *Брушки Устав* (Brucker Libell) по коме је Војна граница коначно у војном погледу изузета испод власти хрватског бана и одређен буџет за њено издржавање. Хрватски сабор је протестовао против тога, али је услед опште слабости земље само на томе и остало. Као изванредан уступак Хрватима доцније је предата бану непосредна команда над границом између реке Купе и Уне.¹⁸⁾ На основу тога указа у Грацу је основано дворско Ратно веће на челу са надвојводом Карлом, и истоме је потчињена хрватска Војна граница. По усвојеном буџету за Војну границу давале су: Штајерска, Корушка, Крањска и Горица 548.205 форинти¹⁹⁾, а Хрватска 159.858 форинти. Из ових новчаних средстава издржавале су се 1578 године следеће сталне најамне војне снаге: Карловачки генералат — Хрватска граница (1315 хајдука, 500 катана — коњаника и 620 пешака²⁰⁾, тј. свега 2.435 војника) и Вараждински генералат — Славонска граница (1.118 хајдука, 448 катана — коњаника и 1.597 пешака, тј. свега 3.163 војника). Укупно на целој граници било је 5.598 војника.

Одмах по пријему команде, надвојвода Карло је решио да се на ушћу реке Коране у Купу подигне тврђава, која ће, поред осталог, бранити и приступе ка Словенији²¹⁾. Подизању тврђаве (у чије је

¹⁷⁾ 1537 године он је потучен од Турака код Горјана у Хрватској и побегло у Костајницу, где је почео преговарати са непријатељем, па је због тога осуђен на смрт и убијен.

¹⁸⁾ Отуда Банска крајина или данас Банија за разлику од Кордуна или границе.

¹⁹⁾ *Историја Војничке крајине*, Ваничек, стр. 32, и *Хрватска ратна војна повјест*, Павичић, стр. 152.

²⁰⁾ *Историја Војничке крајине*, Ваничек, стр. 29 и 32.

²¹⁾ 1544 године утврђен је Сисак и подигнут Нехај над Сењом.

темеље, по предању, било узидано 900 турских глава) приступило се 13 јула 1579 године, док је сам град по оснивачу добио име Карловац. Радну снагу и материјална средства, даље су, поред Хрватске, Штајерска, Крањска и Корушка, и то: 350.000 форинти и 800 радника, а за осигурање радова од турских препада још и 100 коњаника и 300 пешака.

У вези са извршеном променом на врху Војне границе убрзо је дошло до постављања Немаца и на друге положаје (тако је, на пример, већ 1580 године одређен за команданта Карловачког генералата један гроф). То је био почетак инфилтрације туђинаца у Хрватску, а нарочито на све важније војне и административне положаје у Војној граници. До 1578 године на челу целокупне Војне границе био је пуковник (капетан краљевства), а команданти хрватске и славонске границе били су потпуковници, са штабом од: аустриског војног саветника, благајника, интенданта, регрутног официра и писара. Гранично подручје било је све до 18 века дељено на капетаније. Тако су у првој половини 16 века на Хрватској граници биле: Сењска, Оточачка и Жумберачка, а на Славонској граници: Иваничка, Крижевачка и Копривничка капетанија. Број капетанија је доцније растао према пространству земљишта, које је било ослобађано од турског господства.

Све мушко становништво на Граници од 18 до 60 године било је под војном обавезом. Оно је служило делом у сталним граничарским војним јединицама, а делом у народној милицији, која је ступала под оружје на случај узбуне и турске опасности. Сталне граничарске војне јединице носиле су т.зв. немачку униформу, а милиција властита народна одела, док су наоружање добијале од претпостављене капетаније. Војни команданти су у почетку имали само војничку власт, а грађанска је припадала Хрватском сабору. Део становништва који није био у сталној војној служби био је потчињен кнезовима, а ови су били под надкнезом у капетанији. За овакву војну службу становништво Границе (нарочито пребеглице), добијало је земљу и куће и било је ослобођено свих пореза и других феудалних давања.

Борбе на Граници су се водиле око чардака²²⁾, стражарница, речних и планинских прелаза и тврђава, при чему су примењивани брзи препади и заседе. При одбрани важних тачака безусловно се морало истрајати до последњег човека. У случају продора Турака тежило се да их одбију снаге које би дошле из унутрашњости земље или да их при повратку сачекају, униште и ослободе робље²³⁾. Зато је нарочито била добро развијена служба обавештавања. На високом дрвеним стубовима паљена је слама или сено и тако се јављало о претстојећој турској опасности. Ови су сигнали брзо стизали и до Словеније. На граници се водила стална борба и становништво је углавном

²²⁾ Они су били удаљени један од другог на по пола сата хода.

²³⁾ На повратку из Крањске, 1491 године, Турци су били уништени код Удбине, али су зато 1493 године поразили Хрвате на Крбавском Пољу. *Историја народа ФНРЈ*, стр. 695.

обављало свој посао под оружјем. Зато народна песма и каже: „С крвљу ручак, а с крвљу вечера“ или „Крајина крвава хаљина“.

Хрватска је успела да са таквом војном организацијом, потпомогнута од суседа (углавном данашње Словеније) и немачког царства, а бројно ојачана пребезима (Србима и Хрватима), одбрани јужну границу у 16 веку, када је Турска, за владавине Сулејмана Величанственог (1520—1566 год.), била на врхунцу своје моћи. Од утврђених места испред границе први је пао Клис (1537), затим Краљева Велика²⁴⁾ (1544) и најзад Бихаћ (1552 године). По заузимању Краљеве Велике Турци су из Славоније проваљивали у Хрватско Загорје, а 1544 и 1552 године допирали и до Вараждина. У следећим упадима Турци су 1574 године били потучени код Слуња и 1580 године код Иванић Клоштра. У задњој деценији 16 века највише је јада задао Хрватима Хасан-паша Придојевић, беглербег²⁵⁾ босански. Он је први пут опсео Сисак 1591 године и том приликом продро до Врбовца и Божјаковине (25—30 км источно од Загреба). Бихаћ је на препад заузео 1592 године и исте године потукао бана Ердедија код Бреста²⁶⁾ — у висини реке Купе. 1593 године опсео је Сисак по други пут, али га је 22 јуна потукао бан Томо Ердеди тако да се том приликом Хасан-паша при бекству удавио у Купи. Турци су, користећи се небригом Хрвата, два месеца после претрпелог пораза, 28 августа, заузели Сисак, али су га већ следеће године Хрвати повратили.

У току 17 века је и Војна граница давала Аустрији војнике који су се за интересе Хабзбурга борили у току 30-годишњег рата (1618—48 год.) на свим европским бојиштима. Наиме, цар и краљ Фердинанд II је 1619 године тражио од Сабора и бана Николе Франкопана да му пошаљу војску, а нарочито јединице са Војне границе. Али, пошто се по ондашњим законима граничарске јединице нису могле употребити изван Војне границе морало се приступити формирању нових добровољачких јединица. У Хрватској су, углавном, биле формиране лаке коњичке јединице, које су носиле народно одело (претежно црвене боје), прсне оклопе, кадиге и црне чизме и наоружане: аркебузама (карабинима), пиштољима, кривим сабљама и ређе копљима. У борбама је углавном примењивана иста тактика као и на Граници: заседе и препади. У току рата су ове јединице већином биле употребљаване за извиђање, обезбеђење и гоњење, пошто су биле врло покретне. Зато је Монтекукули за њих рекао: „ови војници имају коње само за то да што пре стигну онамо где ће се борити као пешаци“²⁷⁾. У другој половини 30-годишњег рата ове су јединице коришћене и за борбу против коњице. Њихова је основна јединица била сатнија (од 100 коњаника), којих је било 5—10 у коњичком пуку. По извесним подацима, у цар-

²⁴⁾ На левој обали реке Лоње.

²⁵⁾ Управитељ над више санцака — срезова.

²⁶⁾ У бановој војсци је било и 2.000 Штајераца. *Хрватска ратна повјест*, Павичић, стр. 113.

²⁷⁾ *Хрвати у 30-годишњем рату*, Бауер, стр. 18.

ској војсци било је у то време око 35.000²⁸⁾ коњаника из Хрватске. Углавном, ове коњичке јединице бориле су се у: Чешкој (битка на Бијелој Гори), Мелкенбургу и на отоку Ригену. Оне су учествовале у заузимању Магдебурга (1631 год.) и у биткама код Брајтенфелда, Лицена²⁹⁾, Нордлингена, итд. 1636 године 10 хрватских коњичких пукова, под командом генерала Исоланија, борило се у Холандији и Француској, па су као претходнице дошли и до Париза.

Ове коњичке снаге могле су бити употребљене у толиком броју изван Хрватске, а нарочито ван Војне границе, зато што је после склопљеног мира 1606 године између Аустрије и Турске на Граници владало релативно затишје. Било је само мањих чарки и препада. Бечки двор је настојао свим силама да на Војној граници буде мир, како би могао што успешније да се ангажује у 30-годишњем рату. А и Турска, чија је војна моћ почела опадати (застарела војна организација, корупција, буне јаничара, итд.), била је у то време у рату против Персије. Између Турске и Млетачке Републике водио се од 1644 до 1669 године т.зв. Кандски рат³⁰⁾, у коме су борбе делом вођене и на подручју Далмације. Ово је искористила команда Карловачке војне границе, те су ускоци заузели Клис (1648 год.). Турке су поред тога разбили граничари 1652 године код Костајнице, а сењски капетан Петар Зрињски 1655 године код Перушића.

Аустрија и Турска водиле су рат од 1661 до 1664 године у коме је Аустрија победила код Св. Готхарда, после чега је убрзо склопљен мир у Вашвару. Петар Зрињски³¹⁾ је 6 октобра 1663 године код Оточца разбио босанског пашу, који се са јаким снагама упутио у правцу Крањске. Следеће године је бан Никола Зрињски продро кроз Славонију до Осиека и спалио дрвени мост на реци Драви, који је Турцима служио за везу са Мађарском. После смрти³²⁾ Николе Зрињског постао је хрватски бан његов брат Петар. Том је приликом цар и краљ Леополд I одбио молбу да бану буде потчињена и Војна граница³³⁾. Извесни писци, поред осталог, наводе и ову чињеницу као један од повода уроте Зрињског и Франкопана. После смрти ових хрватских великаша укинута је банска власт, а управу земље узели су у своје руке аустриски генерали. Бечки двор је имао намеру да Хрватску претвори у аустриску покрајину. Али, услед јаког отпора племства и народа 1680 године поново је успостављена банска власт.

Од 1683 до 1699 године поново је вођен рат између Аустрије и Турске на простору од Беча до албанске границе. Велики везир Кара-

²⁸⁾ Хрвати у 30-годишњем рату, Бауер, стр. 26.

²⁹⁾ У овој бици, која се одиграла 1632 године, погинуо је шведски краљ Густав Адолф.

³⁰⁾ Кандија је назив за оток Крит.

³¹⁾ Том је приликом карловачки генерал побегао из борбе — *Историја ФНРЈ*, стр. 348.

³²⁾ Погинуо је у лову на дивље свиње 8 новембра 1664 године.

³³⁾ Иако је Петар Зрињски био сењски капетан, цар је још 1657 године одбио да га постави за генерала Карловачке границе.

Мустафа поражен је под Бечом 1683 године, а аустриска војска је 1689 године под генералом Пиколоминијем избила на линију Штип — Велес — Скопље³⁴⁾ — Призрен, али је следеће године, због француског напада, морала напустити Балкан. Користећи то, Турци су поново провалили у Мађарску, тако да је тек после победе Еугена Савојског код Сенте 1697 године дошло до мира 1699 године у Сремским Карловцима. У току овога рата граничари су, потпомогнути устанком поробљеног народа,³⁵⁾ ослободили Лику, Крбаву и Славонију.

Нова Војна граница протезала се од Краљеве Велике дуж Саве до ушћа реке Босута, затим преко Срема до ушћа Тисе у Дунав. При томе су војне власти настојале да ослобођењем хрватског подручја и померањем границе што више прошире гранични појас и тиме повећају подручје плодног земљишта. Граница је била затворена на целој дужини, тако да се гранични промет са Турском одвијао само на одређеним местима, т.зв. растелима. То је била нека врста тргова са двоструком оградом, где су продавци и купци могли да разговарају, али се нису могли руковати (ради спречавања преноса заразе), и где се сва роба морала дезинфицирати.

Док су се граничари почетком 17 века борили на разним бојиштима, феудалци су настојали да им одузму дате повластице и да их поново претворе у кметове. Пошто је запретила опасност да ће се народ на граници радије преселити у Турску но да се поново подвргне господству феудалаца, то је цар и краљ Фердинанд II 5 октобра 1630 године издао т.зв. *Први граничарски статут*³⁶⁾ којим је граничарима дато право: да бирају своје кнежеве (за управитеље места и суце), капетанске суце и судско веће (састављено од врховног суца и 8 чланова); да имају право власништва, наследства и слободног располагања земљом; и да им је дужност да служе као војници и буду подвргнути војној дисциплини.

Наведене одредбе Статута биле су поштоване углавном само онда када је претила опасност од непријатеља. Но, чим би се прилике бар унеколико смириле на граници према Турској или у Хабзбуршком царству, двор и њему потчињени команданти настојали су свим силама да окрње права граничара. Тако је 1666 године, када је вараждински генерал скинуо са положаја врховног суца Копривничке капетаније, дошло до оружаног устанка.³⁷⁾ Побуна је била угушена у крви, а коловође и њихове породице побијене. Бечки двор је ово искористио, те је укинуо установу врховног суца и на место изабраних граничарских судца увео немачки суд са царским суцима-аудиторима. По ослобођењу наших крајева бечки двор је 1692 године продао за 80.000 форинти т.зв. грофовију Лику и Крбаву са Карлобагом³⁸⁾ (62.000

³⁴⁾ Скопље су Аустријанци запалили 16 октобра 1689 године.

³⁵⁾ Устанак су дигли у Лици поп Марко Месић, а у Славонији фра Лука Ибришминовић.

³⁶⁾ *Селачке буне у Хрватској*, Фердо Чулиновић, стр. 83—87.

³⁷⁾ Исто, стр. 80—81.

³⁸⁾ Исто, стр. 78—79.

јутара земље и 84.000 становника) једном грофу. Тако су становници ових крајева на папиру постали кметови аустриског феудалца. Када је овај гроф дошао у Лику, народ му се супротставио оружјем, и, пошто није успео да силом присвоји купљено имање, гроф је раскинуо уговор са Бечом. Али је двор и даље непосредно управљао тим нашим крајевима преко бечке коморе. Тек после нових побуна 1712 године Лика и Крбава су прикључене Карловачком генералату.

После Карловачког мира, у току 1701/2 године, на новој турско-аустриској граници дуж река Саве, Тисе и Мориша формирана су још два нова гранична генералата: Посавски (од Јасеновца³⁹) дуж Саве и у западном Срему) и Подунавски (дуж река Тисе и Мориша). Команду над оба ова генералата имао је генерал у Осијеку, где је тада била команда Славонске границе. Дуж нове границе, на растојањима од по пола сата хода, били су подигнути чардаци.

Уредбом од 30 новембра 1702 године формирана је у новим генералатима народна (милиција) и т.зв. чардашка војска. Бројно стање граничара у новоформираним генералатима тада је износило:⁴⁰

— у Посавском генералату: 1.500 пешака и 950 коњаника народне војске (милиције) и 3.199 војника чардашке војске. Сваки чардак имао је сталну посаду од 32 војника, а 6 чардака формирало је једну чардашку кумпанију (чету);

— у Подунавском генералату: 900 пешака и 1.543 коњаника народне војске (милиције) и 1.200 војника чардашке војске. Овај генералат није образовао засебну војно-административну јединицу, већ је у управном погледу остао у саставу мађарских жупанија, а интересе граничара заступао је т.зв. краљевски кнез.

Упоредо са формирањем нове Војне границе на њену су се територију насељавали Немци, Мађари, Чеси, Словаци и други. Ту су долазиле и нове немачке спахије, које су од краља добијале имања као награду за своје ратне и друге заслуге.

1705 године укинута је Ратно веће у Грацу, а у Бечу је формиран дворски Ратни савет, преко кога је цар и краљ непосредно утицао на послове Војне границе. Тада је било речено и питање плата и издржавање граничара. Годишње плате генерала износиле су од 4.600—5.000 форинти; пуковника од 2.000—4.000; потпуковника 1.500 и мајора 1.000 форинти. Остала војна лица су, поред годишње плате, добијала и земљу на уживање, и то: капетан 100 форинти, 156 јутара оранице и 34 јутра ливаде; заставник 32 форинте, 40 јутара оранице и 11 јутара ливаде и војник 16 форинти, 18 јутара оранице и 4 јутра ливаде.⁴¹) Уколико су граничари били употребљавани и ван подручја сталног становања, они су добијали хлеб (дневно), а месечно пешаци по две, а коњаници по три форинте.

³⁹) Земљиште од Уне до Јасеновца прикључено је Баниској граници.

⁴⁰) Ваничек, стр. 98.

⁴¹) Ова је земља била ослобођена од пореза.

8 фебруара 1735 године прописан је нови »Regulament« Војне границе, којим су укинута сеоски кнезови и изборни народни судци, и забрањено премештање граничара из кумпанија и отуђивање земљишта. Тада су уведени и војни судови. Граничари су постали *редовни војници* са немачком униформом и морали су служити и ратовати тамо где им се нареди. Зато су они против оваквог стања дизали буне у Славонији 1735 и у Лици 1746 године.

Овако уређена Војна граница је 1744 године потпуно одвојена од Хрватске, а 1748 аустриске покрајине су обуставиле давање сталног годишњег новчаног доприноса. Затим се приступило постепеном укидању капетанија и формирању граничарских пукова. Прво је укинут Карловачки генералат и формирана четири пука: лички, оточачки, огулински и слуњски и осам коњичких сатнија. Пуком је командовао пуковник, који је био неограничен господар у војном и управном погледу на пуковском подручју. У штабу пука је био по један граничарски официр за војничку, управну, судску, шумарску и грађевинску службу. Командири сатнија (чета) били су једновремено управитељи котара — срезова и општина. Граничари, који су били ван војних јединица, вежали су се сваке недеље и празника. У основним школама био је обавезан и немачки језик. Осим тога, граничари су морали обављати и јавне радове. Такозвани „царски робот“ састојао се из изградње и одржавања цеста, мостова, војних грађевина, итд. На овај начин Војна граница је из народне војске — милиције претворена у велику војничку колонију. До 1756 године на Војној граници укинута су сви генералати и формирана јединствена команда у Загребу са 11 пешадиских пукова (34.000 пешака) и засебно 6.000 коњаника. Пукови су добили бројеве, укинута је народна одећа, а униформа се састојала од уских плавих хлача, црно-смеђе блузе и калпака. Формирани су следећи пешадиски пукови: 1 лички пук у Госпићу, 2 оточачки у Оточцу, 3 огулински у Огулину, 4 слуњски у Карловцу, 5 крижевачки у Бјеловару, 6 ђурђевачки у Бјеловару, 7 бродски у Слав. Броду, 8 градишки у Новој Градишки, 9 петроварадински у Сремској Митровици, 10 (1 баниски) у Глини, 11 (2 баниски) у Петрињи и 12 (немачко-банатски) у Панчеву. У Тителу је била основана Шајкашка флотила.

Овакво формирана Војна граница је почетком 18 века бројила око 1.000.000 становника, те је у случају рата давала око 60.000 војника. Сваки седми мушкарац био је војник, док је у осталим земљама Аустрије један војник долазио на 64 мушка становника. Још је веће искоришћавање Војне границе у војном погледу било у 19 веку. Тада је, према попису становника од 1815 године, Војна граница имала 940.548 становника са 473.000 мушкараца, од којих је за борачке дужности било способно 135.924, а за позадинске 88.600 мушкараца.⁴²⁾ Према томе, Војна граница је давала готово 50% војних обвезника од постојећег броја мушкараца. За владавине Марије Терезије (1740—80 године) Војна граница је (поред војних јединица из остале Хрватске) дала око 42.000 војника граничара и велики број добровољаца „Трен-

⁴²⁾ *Селачка буна у Хрватској*, Фердо Чулиновић, стр. 176.

кових пандура⁴³⁾ Ове јединице учествовале су 1742 године у заузимању Минхена, а 1744 године у борбама на Рајни и освајању Штразбурга. Оне се још помињу у биткама код: Прага, Колина, Розбаха, Лојтена, Цорндорфа, Хохкирхена, Лигница, Торгауа, итд.

У свим ратовима Аустрије против Француске Републике и Наполеона (од 1792 до 1815 год.) учествовали су и граничари. Тако се они помињу у биткама: код Арколе, Мантове, Ђенове, Риволија, Маренга, Аустерлица и Лајпцига. Они су се особито истакли 1809 године, када су задржали у алпским кланцима⁴⁴⁾ Предила и Малборгеа, и у кланцу реке Зрмање француска појачања која су хитала Бечу, због чега су она и закаснила за битку код Асперна и Еслингена. Њима су командовали генерали: Давидовић, Гвозденовић, Радивојевић и др.

Шенбрунским миром (1809 год. Аустрија је уступила Наполеону: Приморје, Лику, Крбаву, Горски Котар и земљиште до реке Саве. Тиме су граничарски пукови: 1 лички, 2 оточачки, 3 огулински, 4 слуњски и оба баниска (10 и 11) потпали под француску власт. На том подручју Французи су до 1810 године формирали 6 граничарских пешадиских пукова (са бројним називом од 1—6 Régiments de Chasseur d' Pyrie), 7 чета сержана и 1 коњички пук. У рату против Русије 1812 године учествовали су 1 и 3 граничарски пук, и под командом генерала Шљиварића⁴⁵⁾ борили се на реци Березини. По Наполеоновој абдикацији 1814 године успостављено је пређашње стање и поново су формиран старе граничарски пукови.

1848 године граничари су се борили под Радецким у Италији: код Кустоце против Пијемонтешке војске, а у Милану⁴⁶⁾ против побуњеног народа. Исте године букнула је револуција у Бечу, Прагу и Мађарској. Хрватски бан и командант граничара, баруџ Јосип Јелачић, прикупио је око Вараждина 40.000 војника и крајем септембра код Швехата (предграђе Беча) потукао 18.000 Мађара, који су долазили у помоћ побуњеницима Беча. Град се после тога предао царском генералу Виндишгрецу. Хрватска војска је после капитулације Беча продрла у Мађарску и 3 јануара 1849 године ушла у Будимпешту. Јелачић је доцније био поражен (6 априла) код Гедела и до мађарске капитулације (13 августа 1849 год.) код Вилагоша дејствовао у оквиру општег аустро-руског плана против револуционара.

У рату Аустрије против Пруске (1866 год.) истакла се једна граничарска бригада под командом генерал-мајора Гривичића код Траутена.⁴⁷⁾

⁴³⁾ Фрањо барун Тренк, пореклом Немац из Источне Пруске, рођен 1 јануара 1711 у Ређију — Јужна Италија. Од оца Ивана наследио је у Славонији имања у Плетерници, Врестовцу и Пакрацу. Био је немирне и силовите ђуди. Служио је 1738 године у Русији. Марија Терезија одобрила му је 1741 године да у Славонији врбује добровољце-хајдуке са којима је ратовао до 1745 године. Умро 1749 године у затвору тврђаве Шпилберг.

⁴⁴⁾ Преко првог води комуникација из долине Соче, а преко другог из долине Таљамента у правцу Трбижа и даље за Леобен и Беч.

⁴⁵⁾ Умро као генерал у Француској.

⁴⁶⁾ Народни препород Италије 1815—49 године, Бабиновић, стр. 76.

⁴⁷⁾ Аустроугарски историски уџбеник за ратну школу, стр. 504.

1870 године формиране су на подручју Војне границе у Хрватској од постојећих пукова две дивизије, а 1873 године командантима граничарских пукова одузета је политичко-управна власт и уведена посебна грађанска управа. Овим Војна граница још није била дошла под власт хрватског бана. Манифестом од 15 јула 1881 године укинута је у потпуности Војна граница, која је тада имала 1,323.421 становника, и политички уклопљена у Краљевину Хрватску, Славонију и Далмацију.

Осим већ наведених буна, граничари су и другим приликама оружјем бранили своје право од самовоље појединих команданата и хрватских феудалаца. Тако су се лички граничари 1697, 1719, 1732 и 1746 године дизали против самовоље команданата и наређеног издржавања пролазећих аустријских војних јединица, а 1751 године због уведене немачке егзерцирне команде и казне „трчања кроз шибџе“⁴⁸⁾ баниски граничари су 1730 године помогли буну кметова против загребачког надбискупа, а 1751 године побунили су се због уведених немачких униформи; вараждински граничари су се 1735 године супротставили насиљу немачких официра. Ове су побуне биле локалне и побуњеници су увек наглашавали своју верност цару. Оне су угушиване преговорима или силом. Уколико би вође побуне пале властима у руке, војни судови би их обично кажњавали смрћу.

Окупацију Босне и Херцеговине 1878/79 године углавном су извршили граничари.

Известан део православних граничара — Срба на Војној граници признавао је римскога папу за врховног црквеног поглавара, те су тако настали „унијати“ (углавном на Жумберку) и бискупија у Крижевцима.

Војна граница је дала велики број генерала наших народности, који су, веома успешно командовали граничарским јединицама у бившој аустро-угарској војсци. Они су одликовани највећим орденом за храброст (Марије Терезије), на основу чега су добијали племство и титуле грофова или барона. Са Војне границе је и познати хрватски песник, генерал Петар Прерадовић. При одбијању турских најезди на Војној граници су се борили заједнички многи синови наших народа и бранили своје домове. А доцније, силом политичких прилика, они су били искоришћавани и слати да се за туђинце боре по разним европским бојиштима.

У прво време Војна граница је била позитивна установа, јер је непосредно бранила Хрватску од Турака и омогућавала нашим избеглицама испред турског насиља да се задрже на хрватском земљишту. Зато они нису морали да се селе у крајеве туђе народности и тако су били спасени од денационализације. Од половине 17 века Војна граница је служила углавном империјализму Хабзбурговаца и својим

⁴⁸⁾ Осуђени на шибџе трчао је без горњег одела кроз два реда војника, а сваки је од ових морао да га у пролазу удари шибом. Зато се често ова казна завршавала и смрћу осуђенога.

постојањем је била штетна за наше народе у политичком, економском и демографском смислу. Политичари и остали позвани нису почетком 20 века ни у аустроугарској монархији, а ни после у бившој Југославији објашњавали нашим народима да су се на Војној граници *заједнички* борили Срби, Хрвати и Словенци, и да су тако *удружени* успешно одбијали турску опасност, да су се истовремено *заједнички* борили против немачких и хрватских феудалаца и покушаја германизације и да их је Аустрија искоришћавала за своје себичне и империјалистичке циљеве, а више пута и једне против других, као, на пример, 1573 године против Матије Гупца.⁴⁹⁾

Изнете историске чињенице нису искоришћаване у бившој Југославији за развијање општег југословенског родољубља. А да је тако поступљено, била би избегнута многа неразумевања, а тиме и штетне трзавице међу рођеном браћом.

Потомци граничара, верни слободарским стремљењима својих предака, масовно су се одазвали 1941 године позиву друга Тита и КПЈ и дигли устанак против окупатора и домаћих издајника. У току НОР-а на територији бивше Војне границе формиране су 4, 6, 7, 8, 12, 13, 28, 32, 33, 34, 35 и 40 дивизија, 13 пролетерска бригада и изванредан број самосталних партизанских одреда. При томе је народ ових крајева дао многе жртве, међу којима и велики број народних хероја.

⁴⁹⁾ Против Гупца се борио капетан Турн са 500 ускока. *Сељачке буне у Хрватској*, Фердо Чулиновић, стр. 63.